

VOL. 4 | ISSUE 2 | FEB. 2018
(UGC Approved Journal No. 63716)

ISSN: 2454-5503
IMPACT FACTOR: 4.197 (IIJIF)

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A BIMONTHLY REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

SPECIAL ISSUE

On the Occasion of One Day International Conference On

**RECENT ADVANCES IN
LANGUAGES, LITERATURE AND SOCIAL SCIENCES**

17th February, 2018

(BOOK- 3)

Guest Editors

**Dr. Rajaram Sontakke
Prof. Ravindra Ahire**

ORGANIZED BY
MGEWS

**CENTRE FOR HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES,
KALYAN, DIST. THANE &
NEW MAN INTERNATIONAL JOURNAL OF
MULTI-DISCIPLINARY STUDIES, PARBHANI**

www.newmanpublication.com

ISSN: 2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES (CHCS)

A BIMONTHLY REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

(BOOK 3)

Special Issue on
Recent Advances in Languages, Literature and Social Sciences

Guest Editors

Dr. Rajaram Sontakke

Member, BoS(Marathi), Dr. B.A.M. University, Aurangabad

Prof. Ravindra Ahire

Asst. Professor, SPPM, Sirsala, Dist. Beed

**MGEW SOCIETY'S
CENTRE FOR HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES
KALYAN (MAHARASHTRA)**

Contact:

+91 9730721393

+91 8329000732

chcskalyan@gmail.com

अनुक्रमणिका....

1. मराठवाड्यातील ग्रामीण कादंबरीच्या बोलीचे स्वरूप व संकल्पना	डॉ. ललित दगडू अधाने	०६
2. १९६० नंतरचे स्त्रीवादी साहित्य	प्रा. डॉ. गोपीनाथ पा. बोडखे	१०
3. आदिवासी कादंबरीतील स्त्री जीवन	लोकडे सोनाली अशोकराव	१३
4. आदिवासी साहित्य - एक धावता आढावा	प्रा.रिमता ओंकारराव माळवे	१६
5. मराठी ग्रामीण कादंबरीत आलेले सहकारी साखर कारखान्यातील भ्रष्टाचाराचे चित्रण	प्रा. विनायक जाधव	१९
6. भुजंग भेश्राम यांच्या कवितेतील सांस्कृतिक संघर्ष	प्रा.अरविंद आसाराम भराडे	२२
7. मराठी बोली भाषा अभ्यासाची परंपरा व महत्त्व	प्रा.डॉ. मीनाक्षी देव (निमकर)	२४
8. नव्वदोत्तरी मराठी कवितांवर जागतिकीकरणाचा प्रभाव	डॉ. आशा सोपानराव गिरी	२९
9. अभ्यासकमांतर्गत भाषेचे स्थान	डॉ. आशा म. धारस्कर-भावसार	३१
10. दलित साहित्य : संकल्पना आणि दलित कादंबरी	डॉ. प्रीती किशोर उमाठे	३४
11. नाट्यशास्त्र शिक्षणासाठी गुरुकुल परंपरा काळाची गरज...!	डॉ. मोनिका शांतीलाल ठक्कर	३८
12. 'तृष्णा' या आदिवासी कादंबरीतून आलेला जीवनसंघर्ष	डॉ. प्रेमला मुखेडकर	४३
13. "जैन साहित्यातून अभिव्यक्त होणारे शासन देवता अथवा यक्ष-यक्षिणी"	डॉ. महाजन पी.वी.	४६
14. भटक्या विमुक्तांचे आत्मकथन	डॉ.गजानन जाधव	४८
15. मराठवाड्याच्या ग्रामीण कथेतील बोली आणि कथेचे स्वरूप	डॉ.एल.डी.गलंडे	५०
16. दलित साहित्य नामकरणासंदर्भात	डॉ.अक्षय किशोर घोरपडे	५२
17. ग्रामीण साहित्यातील वैश्विकता	डॉ. चौधरी एन. डी.	५५
18. आदिवासी साहित्य समृद्ध करण्यात लोकनृत्याचे योगदान	श्री. बाळू हिरामण घुटे	५७
19. गझल : मराठी, मुस्लीम साहित्य प्रकार	प्रा. कल्पना कृ. जाधव	६१
20. मराठी दलित आत्मकथनातील भाषिक वैशिष्ट्ये	डॉ. प्रकाश ज्ञानोबा जाधव	६५
21. मराठी भाषा आणि साहित्य	डॉ. रंजना मधुकर कदम	७०
22. जागतिकीकरणाच्या प्रभावातील दलित कवी : अक्षय घोरपडे	डॉ.विजेंद्र विष्वनाथ पाटील	७४
23. ग्रामीण कादंबरीतील दुष्काळाचे चित्रण	प्रा.डॉ.रामचंद्र झाडे	७७
24. ग्रामिण साहित्य : प्रादेशिक कादंबरी	डॉ. अनिता प. खंडागळे	७९
25. नारायण धारप यांच्या भयकादंबरी साहित्यातील भयाविष्कार	प्रा.अनिता महादेव भद्रे	८२
26. 2000 नंतरची यशवंत मनोहर यांची कविता	डॉ.शिवसांब कापसे	८६
27. उपेक्षितांच्या जीवनाचे मराठी साहित्यातील अभिव्यक्तिचे स्वरूप	प्रा.गणेश शिवाजी मारेवाड	८८
28. बदलते ग्रामीण जीवन,साहित्य आणि जागतिकीकरण...!	डॉ.मधुकर गणेश मोकाशी	९२
29. राघववेळ: मातंग समाजातील कुटुंबाची स्वविकसनाची कथा	प्रा.राहुल भगवान चव्हाण	९८
30. ग्रामीण कादंबरीतील शोषिक स्त्री	डॉ. सतोष देशमुख	१०४
31. दलितांच्या उद्धारासाठी झालेल्या दलित चळवळी	प्रा.आर.एस्.शनवार	१०४
32. मराठी मुस्लीम वैचारिक चळवळ आणि साहित्य	शेख म. रफी म. युसूफ	१०४
33. गौळण : संताचा मनोरंजनातून समाजप्रबोधनाचा सांस्कृतिक अविष्कार	डॉ.मुंजाभाऊ बाबुराव धोंडगे	१०४

अभ्यासक्रमांतर्गत भाषेचे स्थान

डॉ. आशा म. धारकर-भावसार

सहाय्यक प्राध्यापक

शासकीय अध्यापक महाविद्यालय अकोला

प्रस्तावना :- समाजामध्ये विद्यार्थ्यांचे आदानप्रदान करण्याचे प्रमुख साधन भाषा हे आहे. समाजाचे अस्तित्व आणि विकासासाठी अविरत कार्यशील असलेली भाषा म्हणून मानवी जीवनामध्ये महत्त्वाची आहे. सर्व मानवी समुहांचा स्वतःच्या भाषेशी घनिष्ठ व अतुट संबंध असतो. भाषा ही प्रत्येक समाजाच्या संस्कृतीचा एक भाग असते. समाजाची संस्कृती, परंपरा, श्रद्धा, ज्ञान इत्यादींचे जतन आणि पुढच्या पिढीकडे वहन करण्याचे महत्त्वाचे कार्य भाषेमार्फत सुरू होते. परंपरेतून चालत आलेल्या आणि संस्कृतीमध्ये अंतर्भूत असलेल्या अनेक गोष्टी भाषेमुळेच मनुष्य शिकतो. त्यामुळे भाषेला 'समाजाचे संचित' असे म्हटले जातात. व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासात भाषेची भूमिका सर्वात महत्त्वाची असल्याने शिक्षण प्रक्रियेत विविध दृष्टीकोनातून भाषेला स्थान दिले गेले. शिक्षणामधील विविध अभ्यासक्रम हे विशिष्ट भाषेच्या माध्यमाने शिकले व शिकविले जातात. यामुळे शिक्षण प्रक्रियेत भाषा व अभ्यासक्रम यांचा नैसर्गिकपणे समन्वय घडून येत असतो.

याचाच अर्थ अभ्यासक्रमांशिवाय भाषेला औपचारिक शिक्षणात महत्त्व उरत नाही तर भाषेशिवाय अभ्यासक्रम शिकवला जावू शकत नाही. यादृष्टीनेच सद्यःस्थितीत या दोन्ही संकल्पनांचा एकत्रितपणे विचार मांडणारी नवीन संकल्पना उदयास आली. यालाच "Language Across The Curriculum" अर्थात 'अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा' ही संकल्पना आज रूढ झालेली दिसून येते.

'अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा' ही संकल्पना जास्त करून उच्च शिक्षण आणि अध्यापन शास्त्रीय सैद्धांतिक चर्चेत दिसून येते. मात्र शालेय स्तरावर या संकल्पनेचा विशेष उहापोह झालेला दिसून येत नाही. हया संकल्पनेचा उदय 1970.80 च्या दशकात प्रथमतः ग्रेट ब्रिटनमध्ये झालेला आढळून येतो. जिथे अभ्यासक्रमांतर्गत भाषेचा संबंध शालेय भाषिक धोरणाशी जोडलेला दिसून येतो. जो संपूर्ण शालेय भाषिक शिक्षणाला व्यापणारा आहे.

अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा ही संकल्पना शालेय शैक्षणिक धोरणामध्ये भाषेच्या विकासावर आणि भाषेच्या सर्वत्र वापरावर विशेष भर देणारी आहे. यात फक्त भाषेचे विषय शिकवण्यासाठी भाषेचा विचार न

करता इतरही अभाषिक विषय शिकवण्यासाठी भाषेचा जास्तीत जास्त उपयोग कसा करता येईल याचाही विचार यात अंतर्भूत आहे. (अभिप्रेत आहे.)

अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा विषयक चळवळ :- भाषेचे अस्तित्व काय? मानवाला भाषेची गरज का भासली? जर भाषा जन्माला आली नसती तर काय झाले असते? या सर्व प्रश्नांच्या उत्तरांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न हजारो वर्षांपासून मानव करित आला.. या सर्व बाबींची माहिती समाजातील प्रत्येक घटकास माहिती व्हावी यासाठी भाषेचा समावेश मानवी जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात करण्यात आला. त्याला शिक्षणक्षेत्रसुद्धा अपवाद राहिलेले नाही. अभ्यासक्रमांतर्गत प्रत्येक विषयाचा भाषेचा समावेश करण्यात आला असून त्याद्वारे विद्यार्थ्यांना भाषा, भाषेचे महत्त्व, स्थान, गरज यासर्व घटकांचा समावेश शिक्षणशास्त्रातील विविध अभ्यासविषयांमध्ये करण्यात आला. यासाठी भाषाविषयक सिद्धांत, विविध विचारप्रवाह, दृष्टिकोन यांचा समावेश भाषेच्या अभ्यासक्रमांत व एकंदरीत अभ्यासक्रमात करण्यात आलेला आहे. यामध्ये बुलकचा अहवाल सर्वात महत्त्वपूर्ण समजला जातो. त्याचप्रमाणे एलरचा 1989 चा भाषाविषयक तुटीचा सिद्धांतसुद्धा महत्त्वपूर्ण ठरतो.

अभ्यासक्रमांतर्गत भाषाविषयक ज्या चळवळी सुरू झाल्यात त्यामध्ये खालील बाबींचा विशेषत्वाने समावेश होतो.

भाषाविषयक विचारप्रवाह :-

अभ्यासक्रमांतील भाषा (LAC) सिद्धांत :- भाषा मानवी जीवनातील अविभाज्य घटक आहे. भाषा मानवी जिवनाला सर्व बाजूंनी अधिक अर्थ प्राप्त करून देते. भाषा मानवी जीवनाची जडण घडण करित असते. भाषेशिवाय मानवी जीवन अर्थहीन आहे. प्राचिन काळात भाषा निर्माण होण्याची विविध कारणे असली तरी भाषा मानवी जिवनाला अधिक परिपूर्ण आणि सृजनशिल बनवित असते. भाषेला मानवी जिवनात अनन्यसाधारण असे महत्त्व आहे. भाषा मानवी जिवनाला प्रभावित करते.

अभ्यासक्रमविषयक चळवळ :- यामध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो.

1. भारतामध्ये भाषा आणि साक्षरता याबाबीं फक्त भाषा विषयाच्या शिक्षकांसोबतच निगडीत आहेत असे समजले जाते.
2. विद्यार्थ्यांची भाषा आणि त्यांची भाषिक पार्श्वभूमी वर्गातील आंतरकियांवर परिणाम करते. (प्रतिकूल)
3. वर्गातील आंतरकिया भाषाविषय निर्णय आणि विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनाचे स्वरूप प्रभावित होते
4. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमिचे अध्ययन अध्यानातील महत्त्व ओळखणे.
5. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमिचा आणि त्याच्या भाषेचा शाब्दीक आणि अशाब्दीक स्वरूपात भाषा विषयाच्या विश्वासपूर्ण विकासासाठी होणारा उपयोग लक्षात घेणे.
6. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमिला अध्ययन-अध्यापन प्रकियेत शाब्दीक आणि अशाब्दीक स्वरूपात उपयोग घेणे.
7. शिक्षक आणि विद्यार्थी यांनी भाषाविषयक आणि भाषा विषयाच्या संदर्भातील सर्व तात्वीक घटकांवर विचार करणे आणि या आत्मसात करणे
8. शिक्षक आणि विद्यार्थी यांनी भाषा विषयाचे घटक मानून वेगवेगळ्या शालेय घटकांशी संबंधित क्षमता स्वतःमध्ये विकसीत करणे आवश्यक ठरते
9. त्याचबरोबर शिक्षणांमध्ये वारंवार होणा-या भाषाविषयक बदलांना अनुकूल आणि प्रतिकूल स्वरूपात सामोरे जाणे आवश्यक आहे
10. विद्यार्थ्यांची भाषिक पार्श्वभूमि लक्षात घेणे आणि भाषा प्रथम आणि द्वितीय समजून तीचा अध्ययन अध्यापनात उपयोग करणे
11. वर्गातील भाषाविषयक विविधतेविषयी विद्यार्थ्यांमध्ये सकारात्मक भावना निर्माण करणे
12. शिक्षकांनी वर्गातील वातावरण समजून घ्यावे आणि शाब्दीक भाषेच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना भाषेच्या विषयांमध्ये आवड निर्माण व्हावी यासाठी वेगवेगळ्या कार्यनिती निर्माण करणे आवश्यक आहे.

अशाप्रकारचे सकारात्मक उपाय वरिल वेगवेगळ्या समस्यां सोडविण्यासाठी शिक्षकाने करणे आवश्यक आहे जेणेकरून विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमिचा फायदा विद्यार्थ्यांच्या भाषेच्या शिक्षणात होईल.

उद्दिष्टे :-

1. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक क्षमता आणि भाषिक प्रभूत्वाचा विकास करणे.
2. विषय ज्ञान आणि भाषिक क्षमता यांचा उपयोग इतर विषयांच्या अध्ययनासाठी करणे.

- विद्यार्थ्यांना भाषेचा उपयोग करता यावा यासाठी त्यांना वेगवेगळ्या स्वरूपाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.
- भाषाविषय आणि इतर विषयांचा सहसंबंध समजून घेण्यासाठी इतर अभ्यासकमंत्रालय कार्यक्रमांचे नियोजन करणे.
- भाषाविषयक कार्यक्रमांचे योग्यप्रकारे आयोजन करणे.
- भाषाविषयक ज्ञानाच्या वृद्धीसाठी माहित पर्यावरण निर्माण करणे.
- भाषाविषयक अभ्यासात विद्यार्थ्यांनी काय शिकावे यांची नोंद करावी.

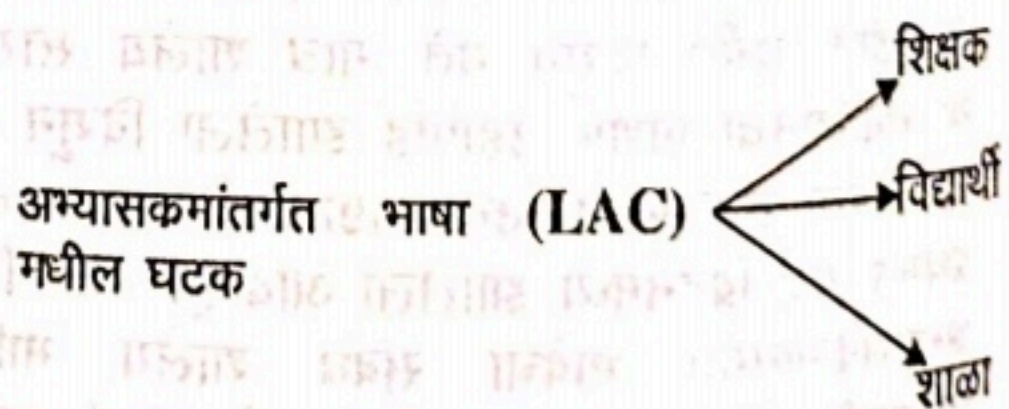
अभ्यासकमांतर्गत भाषेची (LAC) शाळेतील अंमलबजावणीसाठी आवश्यक कार्यनिती :-

उद्दिष्टांची योग्य प्रकारे पूर्तता करता यावी यासाठी त्यांची योग्य प्रकारे अंमलबजावणी होणे अत्यंत आवश्यक असते त्याचप्रमाणे LAC या सिध्दांताची योग्यप्रकारे शाळेत अंमलबजावणी करता यावी यासाठी योग्य प्रकारे वेगवेगळ्या कार्यनिती राबविल्या जाव्यात. त्या खालील प्रकारे असावेत.

1. भाषेचे अध्ययन
2. सामाजिक शास्त्राचे अध्ययन
3. पर्यावरण शिक्षण
4. सहशालेय कार्यक्रमांचे आयोजन
5. मनोरंजनात्मक कार्यक्रमांचे आयोजन
6. विज्ञानाचे अध्ययन

अशाप्रकारची आवश्यक स्वरूपांची कार्यनिती शाळेमध्ये अभ्यासकमांतर्गत भाषा (LAC) च्या अंमलबजावणीसाठी राबविणे आवश्यक आहे.

अभ्यासकमांतर्गत भाषे (LAC) मधील महत्वाचे घटक :- LAC मध्ये असंख्य घटक आहेत जे यांवर प्रतिकूल आणि अनुकूल प्रभाव टाकीत असतात. त्यामधील महत्वाचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत.

शिक्षक :- अभ्यासकम अध्ययन अध्यापन प्रकियेतील एक महत्वाचा घटक

- शाळा विकासाचा आधारस्तंभ.
- विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगिन विकासाचा पमुख स्रोत.

1. विद्यार्थ्यांच्या सर्व अध्यापनविषयक गरजांची पूर्तता करण्याचे कार्य करणारा प्रमुख घटक.
2. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमीचा अभ्यास करून त्याची भाषिक क्षमता विकास करणारा प्रमुख घटक.
3. शाळा आणि विद्यार्थी यांमधील दुवा म्हणून कार्य करतो.

विद्यार्थी :-

1. अभ्यासक्रमाविषयक LAC चळवळीची विद्यार्थी अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे.
2. विद्यार्थी हा विविध भाषिक पार्श्वभूमी असलेला LAC मधील घटक आहे.
3. शिक्षकाला विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमीचा प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष परिणाम LAC याभाषाविषयक चळवळीवर पटत असतो.
4. शिक्षकाला विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमीचे सखोल ज्ञान असायला हवे.
5. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमीचा आधार घेवून विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाला चालना मिळायला हवी.
6. प्रामुख्याने विद्यार्थ्यांच्या भाषिक पार्श्वभूमीच्या स्वरूपामुळेच अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा (LAC) ही चळवळ निर्माण झाली.

शाळा :-

1. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासासाठी प्रयत्न करणारा घटक.
2. शिक्षक या घटकाला विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासासाठी प्रयत्न करण्यासाठी प्रत्येक स्तरांवर मदत करण्याची जबाबदारी या घटकांवर असते.
3. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाची जबाबदारी ही शिक्षकाची असते व ती पार पाडण्याचे कार्य शाळा हा घटक करत असतो.
4. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासासाठी आवश्यक असलेले कार्य हा घटक करीत असतो.
5. शिक्षकाला विद्यार्थ्यांची भाषिक पार्श्वभूमी जाणून घेण्या मदत करते.
6. आवश्यक त्या सर्वसाधनांची पूर्तता करणे.
7. शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांचे पालक यांमध्ये समन्वय साधणे.
8. शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांचे पालक यांमध्ये समन्वय साधणे.
9. विद्यार्थ्यांना भाषा विषय अधिक आवडीचा व्हावा यांसाठी प्रयत्न करणे.
10. त्यासाठी विविध उपक्रम, कार्यक्रम यांचे आयोजन करणे.
11. शाळा या चळवळीतील जबाबदार घटक म्हणून सदैव कार्य करणे.

अशाप्रकारचा प्रघात वरिल घटकांचा हा या चळवळीवर होत असतो.

सारांश :- भाषा मानवी जीवनातील अविभाज्य घटक आहे. भाषा मानवी जीवनाला सर्व बाजूंनी अर्थ प्राप्त करून देते. भाषा मानवी जीवनाची जडणघडण करीत असते. भाषेविषयी मानवी जीवन अर्थहीन आहे. प्राचीन काळात भाषा निर्माण होण्याची विविध कारणे असली तरी भाषा मानवी जीवनाला अधिक परिपूर्ण आणि सृजनशील बनवीत असते. भाषेला मानवी जीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. भाषा मानवी जीवनाला प्रभावीत करते म्हणूनच प्रत्येक विषयाचा अभ्यासक्रम तयार करतांना भाषा या घटकाचा प्रामुख्याने विचार केला जातो. अभ्यासक्रमाचे स्वरूप ठरवितांना, व्याप्ती निश्चीत करतांना आणि विद्यार्थ्यांनुरूप अभ्यासक्रमाचा स्तर ठरविण्यासाठी भाषेचा उपयोग केला जातो. जेणेकरून विद्यार्थ्यांमध्ये भाषेची आवड निर्माण होऊ शकेल. अभ्यासक्रम शिकवण्याच्या विविध पध्दती आहे. या अध्ययन-अध्यापन पध्दतीचा भाषेशी अत्यंत जवळचा संबंध असून या पध्दतीची परिणामकारकता ही 'भाषा' या घटकावर अवलंबून असते. त्यामुळे अभ्यासक्रमांतर्गत भाषेचे स्थान अतिशय महत्त्वपूर्ण ठरते.

तसेच संस्कृतीची अभिव्यक्ती सुध्दा प्रामुख्याने भाषेच्या व्दारे होत असते. आणि व्यक्तीच्या समाजीकरणाला व सामाजिक कृतिसौकर्याला भाषेइतके दुसरे प्रभावी साधन कोणतेच नाही. विद्यार्थ्यांमध्ये भाषिक विविधता निर्माण होण्यासाठी वर्गातील भाषिक विविधता अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावत असते.

परंतु सध्याच्या शालेय स्तरावरच्या भाषा शिक्षणाचा विचार करता असे दिसून येते की, प्रत्येक विषयाचे उद्दिष्टे, व ध्येय वेगळी असतात. आणि त्या दृष्टिकोणातून अभ्यासक्रम प्रत्येक स्तरावर वेगवेगळा तयार करण्यात येतो. मात्र यामुळे भाषा शिक्षणावर सकारात्मक परिणाम झालेला दिसून येत नाही. कारण सर्व भाषिक आणि अभाषिक विषयांच्या अध्ययन-अध्यापनात यामुळे समन्वय घडून येत नाही. आणि असा समन्वय नसल्यामुळे पूढे विद्यार्थ्यांना विविध बौद्धिक व आकलनस्तरावर समस्यांना सामोरे जावे लागते. कारण प्रत्येक स्तरावर शैक्षणिक उद्दिष्टे बदलतात. त्याचबरोबर भाषा शिक्षणाचे स्वरूप ही बदल जाते. यासाठी "अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा" या संकल्पनेचा शालेय स्तरावर मॉडेल म्हणून उपयोग केला तर निश्चितच सर्व विषयांमध्ये समन्वय घडून अध्ययनाची प्रकिया सुलभ घडून येईल.